

Dennenwolfsklauw [*Huperzia selago* (L.) Schrank & Mart.] terug in Noord-Brabant

V. Westhoff* & A. Wagemakers** (* Postbus 64, 6560 AB Groesbeek & ** Reiger 12, 5161 TZ Sprang-Capelle)

Fir Clubmoss [*Huperzia selago* (L.) Schrank & Mart.] found back in the Province of Noord-Brabant

The clubmoss *Huperzia selago* was rediscovered in the Southern half of the Netherlands after at least half a century. Comments are given from historical, chorological, ecological and phytosociological viewpoint.

In het voorjaar van 1999 vond de tweede van ons in het natuurreserveaat Labbeget, bij Sprang-Capelle in de Langstraat (N.-B.) zes planten van *Huperzia selago*, een soort die sinds minstens een halve eeuw niet meer in Noord-Brabant was waargenomen. Na deze opmerkelijke ontdekking bezochten wij samen het terrein op 10 juni 1999.

Het Labbeget ligt in het uurhok 44.36, ongeveer 3 km ten zuiden van de Bergse Maas, die hier een bocht naar het zuiden maakt. Het gebied is gelegen in het oude slagenlandschap op venige, vroeger drassige zandgrond, op de grens van het Kemense pleistoceen en het Maasdal. Op de eerste kadasterkaart uit 1820 wordt het gebied als "moeras" aangeduid. Het was een gebied met sterke kwel. Dit was voornamelijk hieraan te danken, dat in deze streek de "sink" lag van een grondwaterstroom waarvan de "source" in Westfalen was te vinden. De naam "Sprang" herinnert aan de artesische bron (of bronnen) die hier destijds lag(en).¹ In 1900 werd dit moeras enigermate ontwaterd door het graven van het Zuiderafwateringskanaal, dat evenwijdig loopt aan de Maas; sindsdien hebben verschillende grondeigenaren door het graven van greppels detailontwatering toegepast.

Sinds het midden van de twintigste eeuw is deze streek bekend als een schatkamer van de floristiek, hetgeen vooral te danken was aan de combinatie van kalkrijk kwelwater en een gunstig substraat. Hier lagen schraallanden en trilvenen, waarvan het Labbeget en de Dulver het bekendst waren, met grote bijzonderheden als *Carex flava*, *Carex limosa*, *Carex dioica*, *Carex pulicaris*, *Carex hostiana*, *Silaum silaus*,

Liparis loeselii, *Pedicularis palustris*, *Parnassia palustris*, *Utricularia intermedia*, *Cirsium dissectum*, *Eriophorum latifolium*, *Equisetum variegatum* en *Hammarbya paludosa*.² Deze rijkdom is destijds onderzocht door C.G. van Leeuwen en H.J.W. Schimmel tijdens de landelijke inventarisatie van natuurwaarden, maar helaas alleen in ongepubliceerde rapporten vastgelegd.

Alle pogingen om deze terreinen te behouden faalden wegens de toenmalige overmacht van agrarische belangen. Ten behoeve van de productie werd het grondwaterpeil in 1967 met een meter verlaagd, in het kader van een ruilverkaveling. Het gevolg was, dat de trilvenen en schraallanden uitdroogden en verarmden; voorts werden tal van percelen ontgonnen. Bovendien nam in de jaren 1960-1970 de kwel af als gevolg van bruinkoolwinning in dagbouw in Westfalen, waardoor de grondwaterstand aldaar vele tientallen meters daalde.¹

In 1972 had het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk hier 3 ha als staatsnatuurreservaat verworven³, en in 1985 was dit aangegroeid tot 4 ha⁴, maar de ontwatering kon niet worden gekeerd. Sindsdien kreeg Staatsbosbeheer een ruimer aankoopbudget; in 1991 bedroeg het reservaat 80 ha.⁵ Thans omvatten de verspreide eigendommen van Staatsbosbeheer in de Langstraat meer dan 300 ha. Teneinde de gevolgen van de ontwatering te ondervangen werden een aantal percelen diep afgegraven. Hier hebben zich sindsdien pioniervegetaties ontwikkeld; enkele van de vroegere bijzonderheden hebben zich opnieuw gevestigd, wellicht mede uit de zaadvoorraad in de bodem. Spectaculair is vooral het herstel van *Carex flava*, die thans verder alleen bekend is van een terrein in Zuid-Limburg.

Het Labbevat bestaat nu uit twee gedeelten. Ten eerste een noordelijk perceel op relatief voedselrijk substraat, afgegraven in 1997, waar *Carex flava* tegenwoordig in een populatie van vele honderden exemplaren groeit, samen met o.a. *Sanguisorba officinalis*. Vroeger kwam hier ook *Silaum silaus* voor; de vegetatie is te beschouwen als een relict van het Sanguisorbo-Silaetum.⁶ Het zuidelijke deel heeft daarentegen een mesotroof karakter; kenmerkende soorten zijn *Drosera intermedia*, *Rhynchospora alba*, *R. fusca*, *Erica tetralix*, *Carex curta*, *C. disticha*, *C. elongata*, *C. flacca*, *C. lasiocarpa*, *C. oederi* ssp. *oedocarpa*, *C. ovalis*, *C. panicea*, *C. rostrata*, *Eleocharis multicaulis*, *Lycopodiella inundata*, *Molinia coerulea*, *Osmunda regalis*, *Peucedanum palustre*, en merkwaardigerwijze een grote populatie van *Pedicularis palustris*, inplaats van *P. sylvatica* die men hier zou verwachten. In en langs sloten groeien hier en daar *Calla palustris* en *Cladium mariscus*. Dit terrein was tot 1981 weiland en is toen verworven door Staatsbosbeheer. In 1989 is de bouwvoor afgegraven tot een diepte van 30 à 40 cm. Hier is nu de vindplaats van *Huperzia selago*. Er staan tenminste 35 planten, die elk afzonderlijk groeien en op afstanden van 1 tot ca. 20 m van elkaar verwijderd zijn. Opmerkelijk is, dat alle planten in een smalle strook groeien, evenwijdig aan een belendende greppel. De vegetatie is weergegeven in Tabel 1.

Hoewel het mesotrofe karakter van de standplaats wel blijkt uit het voorkomen van *Lycopodiella inundata*, *Juncus acutiflorus* en *Agrostis canina*, lijkt de overige begroeiing daarmee weinig overeen te komen; in het bijzonder geldt dit wel voor de moslaag. De hoge bedekking van de agressieve *Campylopus introflexus* voorspelt weinig goeds voor de toekomst. De vegetatie vertoont een onevenwichtig pionierkarakter.

Tabel 1. Nr. V.W. 99007. 10 juni 1999. Vlak, vochtig, zandig terrein. Waterstand ca. 50 cm onder maaiveld.
 Proefvlakte 10 m². Bedekking kruidlaag 15 %, moslaag 90 %. Vegetatiehoogte 1–20 cm.

Kruidlaag:

<i>Huperzia selago</i> , drie planten	+1
<i>Lycopodiella inundata</i>	1.2
<i>Rubus plicatus</i>	2a.1
<i>Hypochaeris radicata</i>	1.1
<i>Juncus acutiflorus</i>	1.2
<i>Agrostis canina</i>	1.2
<i>Agrostis capillaris</i>	1.2
<i>Salix repens</i>	+1
<i>Salix cinerea</i>	+1
<i>Betula pendula</i> , juv.	+1
<i>Sorbus aucuparia</i> , K.	+1

Moslaag:

<i>Polytrichum juniperinum</i>	4.3
<i>Campylopus introflexus</i>	3.3

De vraag is, hoe het voorkomen van *Huperzia selago* hiermee te rijmen valt.

Huperzia selago heeft buiten de tropen een zo goed als kosmopolitisch areaal: Europa, Azië, Macaronesië, Amerika, Australië en Nieuw-Zeeland.⁷ In Europa gedraagt ze zich als een boreaal-montane soort, die in Nederland de westgrens bereikt van haar areaal op het vasteland van Europa.⁸ In het laagland van België is de soort verdwenen; ze komt daar nog slechts zelden in de Ardennen voor.⁹ In ons land is de ook vroeger al zeldzame Dennenwolfsklauw sterk achteruitgegaan: van 37 uurhokken vóór 1950 naar 12 sindsdien, beperkt tot de noordelijke helft van het land, terwijl de soort al in 1985 in 7 van die 12 waarschijnlijk weer verdwenen was.⁸

Volgens Oberdorfer¹⁰ komt *Huperzia selago* verspreid voor in sparrenbossen en bossen van *Pinus mugo*, ook wel in beuken- en eikenbossen, op mosrijke, vochthoudende, basenarme, zure, mineraal-humeuze zand- of stenige bodem ook op veen. Deze beschrijving slaat duidelijk op het montane voorkomen (in de Alpen tot 2200 m). In de laagvlakte is die voorkeur voor bossen niet manifest. De Langhe⁷ duidt de standplaats als volgt aan: “vochtige heiden en beschaduwde niet-kalkhoudende rotsen, vochtige naalddhoutaanplantingen.” Voor Nederland vermeldde Meese¹¹ reeds in 1760 het voorkomen op heidevelden. Weeda¹² schrijft dat de soort in de 19de eeuw voornamelijk op vochtige heidevelden is waargenomen, maar tegenwoordig het meest in lichte naaldbossen, in beide gevallen vooral op noordhellingen en op plaatsen waar de bodem oppervlakkig licht is beschaduwd; de Dennenwolfsklauw is echter ook aangetroffen op een ogespoten zandvlakte en in een

zandgroeve. Volgens Mennema⁸ hebben de laatste standplaatsen evenwel een efe-meer pionierkarakter, en Weeda¹² noemt het aantal groeiplaatsen waar de soort lange tijd heeft standgehouden “zeer beperkt”.

Mennema⁸ schrijft de achteruitgang van *Huperzia selago* niet alleen toe aan de ontginning van de meeste heidevelden, maar evenzeer aan een grote gevoeligheid voor luchtverontreiniging, evenals bij andere Lycopodiaceae.

De groeiplaats in het Labbegat heeft duidelijk eveneens een pionier-karakter. Dat de soort zich hier heeft gevestigd dank zij disseminatie door sporen ligt voor de hand; zij komt ook voor op afgelegen eilanden, zoals de Azoren, St. Helena en Tasmanië. Het voorkomen van een aantal planten tamelijk dicht bijeen op één groeiplaats lijkt evenwel veeleer het gevolg te zijn van de eigenschap, dat de soort zich ook kan voortplanten door broedknoppen die in de oksels van bladen van de stengeltoppen worden gevormd; het riskante bestaan als prothallium wordt aldus “omzeild”.¹¹

We zullen in de gaten moeten houden (“monitoring”) of, en zo ja, hoe lang, de Dennenwolfsklauw zich in het Labbegat weet te handhaven. Misschien verdient het aanbeveling, er het opdringen van *Campylopus introflexus* te beteugelen; er moet echter voor gewaakt worden, dat natuurbeheer niet verwordt tot tuinieren.

Tenslotte stellen we met genoegen vast, dat het pleidooi van Eddy Weeda¹², de ontsierende naam “Plompe Wolfsklauw” weer te vervangen door het oude en toepasselijke “Dennenwolfsklauw”, in de laatste druk van de Heukels' Flora¹³ gehoor heeft gevonden.

1. Mededeling van dr. C.G. van Leeuwen in brief van 25-9-1999.
2. Ten dele beschreven in: V. Westhoff, P.A. Bakker, C.G. van Leeuwen & E.E. van der Voo, 1971. Wilde Planten, flora en vegetatie in onze natuurgebieden, 2: 266. De laatste drie namen danken wij aan een brief van dr. C.G. van Leeuwen van 25-9-1999.
3. Anon., 1972. Staatsnatuurreservaten. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage.
4. Anon., 1985. Handboek van natuurgebieden en wandel terreinen in Nederland. Natuurmonumenten, 's Graveland.
5. Anon., 1991. Handboek Natuurmonumenten: natuur- en wandelgebieden in Nederland. Natuurmonumenten, 's-Graveland.
6. E.J. Weeda, 1991. Het Sanguisorbo-Silaetum Klapp ex Hundt 1981 en verwante graslandvegetaties in het Middennederlandse rivierengebied. *Stratiotes* 3: 3–22.
7. J.E. de Langhe, L. Delvosalle, J. Duvigneaud, J. Lambinon & C. Vandenberghe, 1983. Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en de aangrenzende gebieden (Pteridofyten en Spermatofyten). Meise.
8. J. Mennema, 1985. Plompe Wolfsklauw. In: J.Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate (red.), Atlas van de Nederlandse Flora 2: 203. Utrecht.
9. E. van Rompay & L. Delvosalle, 1979. Atlas van de Belgische en Luxemburgse flora. 2de uitgave, herzien door L. Delvosalle; p. 1. Meise.
10. E. Oberdorfer, 1994. Pflanzensoziologische Exkursionsflora, 7. Auflage: 65–66. Stuttgart.
11. Cit. bij 7.
12. E.J. Weeda, 1985. Nederlandse Oecologische Flora 2: 13–14. Amsterdam.
13. R. van der Meijden, 1996. Heukels' Flora van Nederland, ed. 22: 56. Groningen.